

NITHARDUS

S. RICHARII ABBAS.

NOTITIA HISTORICA IN NITHARDUM.

(Fabric., Biblioth. med. et inf. Lat.)

Nithardus S. Angilberti filius, Caroli Magni nepos ex Bertha filia, abbas S. Richarii ord. Bened. in Gallia dioceseos Ambianensis, atque in prælio adversus Danos extinctus an. 853. Vide Sammarthanos tom. IV, p. 787, ubi de Angilberto, et p. 788; Paulum Petavium in syntagmate de Nithardo, edito Paris., 1616, in-4°, et in tomo II *Andræ du Chesne* de rebus Francorum, pag. 351; Vossium II, 34; Baluzium ad Lupi epist. 53, et Casp. Barthium XLVI, 9. Adversar. quo iudice ^c cordatus hic scriptor et prudens, proque iis temporibus egregie disertus, qualem sane decuit virum tanto genere oriundum, tanta rerum experientia subnixum; nam et legationibus inter filios Ludovici Pii functus est, et turmis nonnullis a partibus Caroli Calvi præfuit hic Nithardus, satis cætera laudatus, modo odio in Lotharium minus indulgeret suo. ^a

Scrispsit ad fratrem Lotharii (Carolus Calvus ut videtur), de *dissensionibus filiorum Ludovici Pii* ab anno Christi 814, quo Carolus Magnus obiit, ad annum usque 843, libros iv editos primum a Petro Pithæo inter scriptores cœtaneos duodecim, Paris., 1588. Francof. 1594, in-8°, p. 433, 488. Inde in *Andræ du Chesne* tom. II de rebus Francor. p. 359,

emendatiores ex manuscr. Alexandri Petavii: denique in Jo. Georgii Kulpisii scriptoribus rerum Germanicarum, quos *Æneæ Sylvio* de rebus Friderici III subjicit, Argentorat., 1683 et 1702, in-folio, p. 83. Bonaventuræ Vulcanii excerpta ex historiarum Nithardi libro tertio, in ejus sylloge de litteris et lingua Getarum, Lugd. Bat., 1597, in-8°, p. 67, continent repetitam ex Nithardo *formulam fœderis* inter Ludovicum, Ludovici Pii filium et Carolum Calvum *lingua utraque: Theotisca et Romana*, de qua formula dixi supra, tom. IV, p. 287. Auctores historiæ litterariæ Gallicæ, tom. V, p. 204, censent insignem hunc Gallicum scriptorem monasticam professionem nequaquam exercuisse; quod enim monachus existerit, nulla alia conjectura scriptores Gallici sibi olim persuaserunt, nisi quod ejus cadaver eandem cum Angilberto patre suo abbate S. Richarii sepulturam habuerit; cum tamen ex vulnere in bello accepto obiisse constet, multo probabilius hinc suspicantur iidem historiæ litterariæ Gallicæ scriptores, tom. V, p. 205, militem egisse, atque obiisse, quo tempore Normanni Neustriam, et Ambianensem tractum hostiliter excurrerant, anno 858 vel 859.

DE NITHARDO

CAROLI MAGNI NEPOTE

AC TOTA EJUSDEM NITHARDI PROSAPIA,

BREVE SYNTAGMA

E Pauli Petavii in Franc. curia consilarii bimestri Rerum prolatarum otio.

NITHARDUS (quem nostratum aliqui Vitaldum, quidam Withardum, alii Guithardum, nominarunt) Angilberto patre, matre vero Bertha Caroli Magni filia, natus est. Angilbertus autem ^a gentis nobilitate illustris, animique industria ac probitate præcipuus, sub Pipino rege Caroli Martelli filio, palatinis atque regalibus negotiis præfuit. Quod apto et aperto magis sermone dixit Alcuinus, ^b primicerius fuit palatii Pipini regis. Nam ut illud Alcuini de Pipino Pio Franciæ, non de Pipino Italiæ rege, illius nepote, Interpretarer, et præmissa et multa alia induxerunt. Nec quemquam ipsa series et connexio epistolarum Alcuini moveat, quæ (ut aliorum pleræque) temere congestæ, nec digestæ unquam ^c fuerunt. Etsi autem

summa illa esset palatii dignitas, data tamen Angilberto in minori adhuc ætate agenti. Idque vult vitam ipsius Angilberti auctor, ubi monuit Carolum, et Carlomannum, ipso vivente Pipino, Angilbertum filii vel fratris loco habuisse. Quibus etiam aptari debent quæ postea *Carolo Magno regi* rescripsit Adrianus Romanus pontifex ^d: ^e Directus, inquit, nobis est a vestra præcelsa regali potentia, fidelis familiaris vester, Angilbertus abbas et minister capelle, qui pene ab ipsis infantia rudimentis in palatio vestro enutritus est, et in omnibus consiliis vestris receptus est. ^e Cæterum ^e avi et proavi illius clarissimi, Francorum regibus charissimi, primisque in dignitatibus, ac magnatam affines et propinqui,

^a Auctor Vitæ domni Angilberti, ms.

^b Alcuini enim epistola, quæ in excusis a Canisio est 51, in ms. vero 42 est ad Angilbertum primicerium palatii Pipini regis.

^c Ac ne quidem in unum corpus redactæ, ut e

variis scriptis libris observare est, et præmonuit Trithemius.

^d Edita est hæc epistola Romæ inter epistolas summorum pontificum, tom. II, p. 714. Et in parte I tom. III Conciliorum anni 1606, p. 263.

^e E vita domni Angilberti.

omnes fuere. Is certe, staturæ elegantia, vultusque venustate, cunctis gratus, cum liberalibus studiis apprime eruditus esset, parentum suasu, principumque assensu, clericatus titulo insignitus, magnum piæ conversationis lumen palatinis præbuit. Pipino mortuo, Carolus Angilbertum habuit a præ omnibus familiarissimum, omnium secretorum conscium, et primatæ capellanorum fecit; sibi quoque eundem silentiarum statuit, ut ejus consilio regnum totum componeret, atque eidem Bertham filiam suam conjugem dedit; ad augmentum palatini honoris, illi totius maritimæ terræ ducatu commisso. Hincque Nithardus noster, et Hamidus, procreati. Post aliquod vero tempus, cum Angilbertus gravi affectus infirmitate, monastici ordinis subeundi votum Deo nuncupasset, valetudini restitutus, primo Bertham conjugem, sacro velamine consecratam, loco congruenti intra cœnobium Centulense, vigiliis et jeuniis vacaturam collocavit. Ibidemque mox ipse monachi indumentum a Symphoriano ipsius loci abbate suscepit: ac eodem abbate intra breve tempus decedente, omnium suffragiis (Carolo rege annuente) successit, Centulense illic monasterium (quod in Pontivo, Ambianensi diocesi situm, sanctoque Richario dicatum est) restaurare constituit, et ædificiis, rebus, monachorumque numero ampliare. Verum cui anno ascriberem Symphoriani obitum, initumque ab Angilberto abbatium illud officium, nondum sum assecutus. Constat certe anno 792 Felicem b Urgelitanum episcopum, per Angilbertum c abbatem in presentia Adriani apostolici deductum, hæresim suam, facta confessione, damnassee. Et forte fuerit ejusdem anni epistola Alcuini 28 [Ms., 63] ad Adrianum pontificem magnam, qua Alcuinus (in scriptis libris), ita Angilberti meminit: « Quia electissimus domni mei regis missus, filius equidem meus charissimus Angilbertus, ad beatissimam, summæ auctoritatis vestræ, dirigitur paternitatem, non esse necesse putavi, litteris exarare, quod ille vir fidelis et prudens melius viva voce secundum mandatum domni regis auribus excellentiæ vestræ poterit intinere, » etc. Eundemque vocat regis voluntatis secretarium, ac omnibus amicis valde fidelem asserit. Quanquam nescium non sim, quod et hæc ipsa Alcuini epistola in annum 794 commodè rejici possit, quo ipse Adrianus papa Capitulare Caroli Magni adversus synodum, quam Græci septimam vocari voluerit, per Angilbertum transmissum sibi esse, litteris d ad Carolum ipsum regem, monuit. Sed inest mihi hoc loco hic scrupulus, quod in scripto codice (e quo Elias Philiras, id est Joannes Tilius, notissimus ille patrum ætate Briocensis, dein Meldensis episcopus, opus illud Caroli Magni, libris quatuor absolutum, adversus Græciæ synodum de adorandis imaginibus, anno 1549 edidit) hæc in calce, habentur: « Ingelrannus abbas jussu Caroli Magni hunc librum scripsit, et ad Adrianum papam tulit. » Quomodo enim quadrare

A ista possint cum Adriani prædicta f epistola, non video. Nec certe hic Ingelrannus potest esse Metensis archiepiscopus, qui sub Carolo Magno sanctæ capellæ primicerius fuit. Obierat enim ille anno 791. At dum Ingelranni memini, aliud, quod pene exciderat, memoriæ recurrit; qui fieri possit, ut cum Angilbertus sub Carolo Magno archicapellanus fuerit (quod illius vitæ auctor, et jam laudata epistola Adriani indicant) tam præcise tamen Adalhardus (majoris Corbeæ abbas, apud Hincmarum epistola 3 cap. 27) sub Carolo Magno hosce tres tantum, Fulradum scilicet, Engelramnum, b Hildiboldum apocriarios fuisse asserat. Nec enim archicapellanus alius ab apocriario. Nam et apocriarium nostrates, inquit ipse Adalhardus, capellanum appellant. Inde etiam Alcuinus c huncce Engelramnum, sanctum capellæ primicerium; et episcoporum Metensium chronicum, eundem, palatii archicapellanum nuncupant. Verum de his alias. Ad Angilbertum redeo k; anno quippe 796 cum Leo papa post Adrianum ordinatus claves confessionis sancti Petri (seu, ut ait poeta Saxo: « Claves quibus est confessio sancti conservata Patris ») et vexillum Romanæ urbis ad regem Carolum cum aliis numeribus misisset, et ut mitteret aliquem de optimatibus suis, ad confirmandum l sibi per sacramentum, Romanum populum, rogasset: « Missus est ad hanc rem Angilbertus abbas monasterii sancti Richarii, per quem etiam magnam partem thesauri, quem Henricus dux Forojuliensis, spoliata Hunorum regia, quæ Hringus vocatur, eodem anno regi de Pannonia attulerat, misit, » etc. Tum vero detulit Angilbertus et Alcuini m litteras ad Leonem III et Paulinum Aquileiensem patriarcham.

Interea surgunt prædicti Sancti Richarii, sive Centulensis monasterii ædificia, et tres tandem illic erectæ ecclesiæ a duodecim venerabilibus episcopis dedicatæ sunt, Meginhardo scilicet Rothomagensi episcopo, Georgio, Absalone, Gerfrido, Pleone, Hildigardo, Teodoino, Ydelniaro, Benedicto, Kellano, Joanne præterea et Passivio sanctæ Romanæ Ecclesiæ legatis. Quod contigit paulo ante adeptum a Carolo magno imperium. Quem et huic dedicationi interfuisse quis forte conjiceret, ex his quæ Nibelungus, Annales editi, Regino, Ademarus in Vita Caroli Magni, Poeta saxo, et alii annotarunt, Carolum anno Domini 800 sanctum Pascha apud Sanctum n Richarium celebrasse. Sed stare id non potest, cum apud Centulam Kal. Januariis istius dedicationis (e vet. libro) ecclesiæ solemnitas fiat. Quo vero ornatu, quibusque sanctorum pignoriibus ecclesiam ille suam dilaverit, in breviculum hoc nec potuit, nec debuit congeri; uti aliquot illius versus, sparsim et varie collectos, addere, eadem in mente, non visum. Eundem porro Carolum mox futurum Imperatorem, Angilbertus quoque Romam comitatus est, et a domno Leone III privilegio o obtinuit, ut

a Ab auctore Vitæ domni Angilberti; et ab Hariulfo in Historia Centulensis monasterii lib. II, cap. 2.

b Corrupte editi libri Adonis Viennensis Aurelianum vocant.

c Annales enim Moguntini (quos primum P. Pithæus debemus, quosque denuo Marq. Freherus palatinus consiliarius cum continuatore Fuldensi monacho edidit) Angilbertum abbatem vocant.

d Jam harum meminimus supra.

e Sanctus enim Joannes Baptista dictus Elias alter; et Duppa tilia arbor, nostris vocata tillet.

f Cujus codex scriptus non aliud quam Angilberti nomen habet.

g Annales Francici (apud Canisium tom. III) p. 215, ubi tamen corrupte Angilranus nominatur, scripturæ vitio.

h Ab Anastasio in Leone III Hildivardus vocatur.

i Habuere quarundam provinciarum præsides ac

p prætores suos, inter milites ad responsos, sive apocriarios. N. just. 24, c. 4, et 25, c. 1.

q Epistola 25 apud Canisium quæ in scripto libro est 79.

r Ipsissima verba exhibeo Godefridi monachi S. Pantaleonis ad Coloniam ms. quæ desumpsit ipse ab auctore Annalium regum Pipini, Caroli Magni et Ludovici, quos Hermanno Nucenari debemus: quosque poeta Saxo, de Gestis Caroli Magni, studio Reineccii editus, metricè vertit.

s Id est Carolo Magno: Videatur Theganus ad ann. 816, p. 109. Et Aventinus lib. IV Annal. Boiorum.

t Hæc sunt in excusis 27 et 59. At in optimæ notæ ms. 72 et 73.

u Corrupte hodie in Chronico Reginonis legitur apud Sanctum Richardum.

v Quod Zacharias diaconus regionarius, et sanctæ atque apostolicæ Romanæ Ecclesiæ bibliotheca-

totius Centulæ villæ curam ecclesiasticam solus haberet abbas, nec quidquam episcopus Ambianicæ sedis de ecclesiis aut clericis ejusdem loci constituere posset. Idque « suggestione » (prædicti privilegii verba ista sunt) « fratris et coepiscopi nostri Ambianensium antistitis Jesse, simulque Angilberti abbatis, quam quidem in præsentia gloriosi atque excellentissimi filii nostri Caroli (quem auctore Deo in defensionem et provectum sanctæ universalis Ecclesiæ in Augustum hodie sacravimus) nobis intimarunt, » etc. Fitque ibidem mentio Centulensis monasterii (« nuper, » inquit, « restaurati et inobilem statum redacti. » Libellum vero de Vita sancti Richarii rudi sermone digestum, evocato ad se Alcuino magistro, comptius atque lucidius componi et transcribi^b curavit Angilbertus, hymnosque nocturnos et diurnos ac antiphonas, super vita ipsius idem Alcuinus composuit. Tandem testanti Carolo adfuit Angilbertus, Eginardo teste : eodemque pene tempore decessit quo et Carolus Magnus, nempe XII Kalend. Martii, anni 814, cum dies V, ante Kalend. Februar. ejusdem anni, ipsius Caroli vitæ ultimus fuisset. « Angilbertus autem corpus suum sepelli voluit ante portam Sancti Salvatoris, ac Sancti Richarii ecclesiæ. Cujus loci septum, ideo grave forte non fuerit, si ab illius Vitæ auctore (qui illud ipsum ab Angilberti testamento mutatum se dicit) addidero. « Ipsa, inquit, mœnia, quæ vocantur Paradisus [*le parvis*], turrita mole surgentia, tribus altariis consecrata sunt : videlicet in porta occidentali altare sancti Michaelis : in porta australi altare sancti^d Gabrielis, quæ venerabilis Hildivardus episcopus consecravit. In porta autem septentrionali altare sancti Raphaelis dedicavit religiosus Ambianorum episcopus Jesse, ii Non. Septemb. » etc. Eo vero e loco^e 28 post decessum anno Nonis Novembris^f Angilbertus levatus, corpore absque aromatibus indissoluto repertus est, et a Ribbodone abbate intra ecclesiam translatus, inque ingressu chori a parte occidentali ejusdem majoris ecclesiæ collocatus, cum abbas Ribbodo diutius ferre noluisset tanti viri reliquias ingredientium ecclesiam pedibus calcari. Mox enim pluribus claruit miraculis, sanctorumque consors factus, lætaniem auxit^g Gallicam. Cujus miracula aliquot, tribus contenta libris, ejusdem cœnobii abbas Anscherus^h Radulfo Remorum archiepiscopo, longos post annos, transmisit. Frustra tamen Angilbertum quæras, ut et innumeros tutelares nostros sanctos, inter moderna sanctorum syntagmata. Hæcque de Nithardi patre dicta sunt.

Mater Bertha fuit, filiaque illa Caroli Magni et Hildegardæ. De Carolo vero, hoc unum minus notius viii Kalend. Januar. indict. scripsit, recognovit et subscripsit.

^a Auctor Vitæ domni Angilberti.

^b Edit. tom. II Suri, p. 981.

^c Auctor Hariulfus, qui Pontivo natus, historiam D Centulensis monasterii sui, a domno Saxovallo ante plures annos inchoatam, anno 1088 quatuor libris absolvit. Is et est qui Aldenburgensis tertius abbas fuit, cuique Aub. Miræus in Originibus Cœnob. Belg. ascribit Vitam sancti Arnulphi Suess. ep. quæ Lisiardo tribuitur apud Surium tom. IV, p. 174.

^d Oratorii Sancti Gabrielis dedicatio facta est viii Kal. Aprilis : capellæ vero Sancti Michaelis iii Kal. Octobr. et observa altare, oratorium et capellam, idem esse.

^e Id est, anno 482.

^f Nithardus lib. iv, p. 372.

^g Erant enim tum lætaniæ divisæ : erat Gallica, erat Italica, erat et Romana, quarum veteres nostri scriptores separatim meminere.

^h Sedem Rhemensem obtinuit Radulfus anno 1107, e Catalogo ms. archj. Rhemens. vel, ut vulgo creditur, 1114.

A tum puto, quod illi etiam David nomen fuit ; quo nomine sæpius Alcuinus in epistolis, alique illius ævi illum interpellant ; propriumque hoc ei fuisse nomen, non adscititum, comprobant ista ad illum ejusdem Alcuini verba¹. « Clarissimis, inquit, vestræ nobilitatis filiis benedictio copiosa per vestra benefacta accrescat, sicut per solius homonymi tui David Deo dilectissimi regis sanctitatem, omnibus (ut legitur) nepotibus suis, regalibus throni potestas conservata fuit, » etc. Nec enim David homonymum vocaret, si ab illius similitudine tantum et imitatione, mens Alcuini fuisset Carolum hoc nomine donare. Et forte immutatum illi nomen, cum vel baptizatus, vel in regem unctus est. Nam de Pipino Italix rege, illius filio, hoc idemⁱ factitatum. Mirrorque e tot auctoribus, qui gesta Caroli Magni scripsere, tam paucos id observasse. Nebelungo etenim, Childebrandi comitis, Pipini Francorum regis avunculi, filio, et Gervasio Tilleberienensi, regni Arelatensis Marescallo, Othonis IV propinquo, hoc debemus, Nibelungi certe ad annum 781 hæc verba sunt. « Perrexit Carolus rex Romæ, et baptizatus est ibi filius ejus, qui vocabatur^k ei Carlomanus. quem^l Adrianus papa, mutato nomine vocavit Pipinum, et unxit in regem super Italiam, et fratrem ejus Hludovicum super Aquitaniam, et ibi desponsata est^m Rotarud filia regis Constantino imperatori. » Hæc ille. Ne quid amplius de Carolo addam.

Cujus uxor Hildegarda, seu Hildegardis, Berthæ mater, Suevorum præcipuæⁿ nobilitatis femina, parentes habuit^o Esnerium dominum Campidonensem, et Regardam natione Bavaram ; fratrem vero^p Uldalricum. Fundatrixque ipsamet fuit cœnobii Campidonensis (*Germanis hodie Kemptem*) quod adhuc unum est e quatuor Romani imperii monasteriis, illicque anno 783 sepultam quidam volunt ; cum tamen auctor Chronici episcoporum Metensium, in ecclesia Sancti Joannis Evangelistæ Metis : at verius Vita Ludovici Pii, in Basilica Sancti Arnulfi, cum Ludovico imperatore, filio suo, et Drogone archiepiscopo, quiescere eam asserant. Cæterum, matri Nithardi Berthæ inditum nomen, ab avia sua, matre scilicet Caroli Magni quæ etsi alienigena, habuit tamen nomen longe ante usurpatum Francis, imo notatione plane Francicum, si Vitæ^q sanctæ Berthæ vetusto auctori fides. « Bertha, inquit, Francicum nomen, quod Latino eloquio, fulgida seu splendida sonat. »

His ergo de Nithardi natalibus præmissis, quid et ubi ille egerit, bellorum inter Lotharium, Ludovicum, et Carolum fratres, sæviente turbine, ab illius Historiæ lectione elicere facile est. Ea certe ad Carolum directa, jussu etiam illius conscripta est. Sub

¹ In Epistola quæ incipit : « Domino in Domino dominorum dilectissimo David regi, Flaccus fidelis orator. Revertenti me de Uvicus, » etc. Ea est in uno codice L. In alio 13 necdum edita est.

ⁱ Sic et Leoni III ex baptismo Conon nomen fuit. Hist. Misc. lib. xxi.

^k Legit, Francis, pro, ei, Gervasius Tilleberienensis, libro, cui nomen Otia Imperialia, cap. de Regno Francorum et ejus ortu.

^l Male a Gervasio dicitur Urbanus.

^m Alias dicitur Ruodtrudis.

ⁿ Eginardus.

^o E Munstero lib. iii Cosmograph. p. 562 ; sed patrem illius Gasp. Bruscius de Monaster. German., p. 25, Hildebrandum : Vasseburgius Virdunensis Hist. lib. iii, f. 143. Godefridum nominant.

^p Sancti Galli monachus de Gestis Caroli Magni apud Canisium tom. I, p. 371 quem doctissimus Franc. Pithœus Clementem Scotum nominare subdubitavit.

^q Quæ circa annum 682 Blanziacum monasterium construxit, quod hodie Boloniensis Gallix diocesis est.

Carolo etenim Nithardus militavit, utpote ducatus A
sive comitatus Franciæ maritimæ a patre hæres. Cumque bona alia quæ illi hæreditario jure contigerant, ultra et cis Mosam habenteris (qui a limes erat regnorum Lotharii et Caroli) etsi longi tædio belli otium undequaque quæreret, nullibi haberi posse credidit, cum illum (ut ait ipse initio lib. iv) de universis rebus, hinc inde fortuna junxisset. Cæterum, etsi ex illis fuerit, quibus anno 842 cum Lothario a regno fugisse putaretur, regni illius b inter Ludovicum et Carolum partitio commissa et mandata est; pacis tamen inter fratres componendæ avidus semper fuit. At fraternis odiis nusquam detumescens, mens tandem illi fuit omnimodo a republica secedere (quod et ipse libri iv initio profertur). Itaque, cum a scribenda historia destitit, agebatur annus Domini 844, et tum, ex nupera translatione sancti Angilberti per Ribbodonem abbatem, secessus, et solitariæ vitæ, majus innatum illi desiderium est. Obierat vero eo ipso anno apud Centulam abbas Ribbodo. Ribbodoni mortuo successit Hludovicus, vir (ut ait auctor Vitæ sancti Angilberti) regniæ stirpis; quique dicitur ab alio ejusdem loci monacho c (cujus nobis adhuc ignotum nomen) a regali semine natus. Isque ipse est, quem Lupus abbas Ferrariensis, in ipso cœnobio Ferrariensi mansitasse, et haud procul ab eo d educatum fuisse, dein (Epist. 25) epistolare in palatio Caroli Calvi gessisse officium, notat: qui que postremo ab eo, abbatum (Epist. 82) summus et (Epist. 92) clarissimus appellatur. Hunc et Carolus rex, diplomate (Epist. 113 et 114) suo apud Compendium palatium regium v Kalend. Octob. anno regni v, indict. 7, vocat a venerabilem et dilectum proximum suum.)

Nithardus ergo, et eo ipso tempore relicto sæculo, Deo sese mancipavit. At quose monasterio primum contulerit haud ita certo asserere valeo. Centulum enim abiisse, et sancti Angilberti ejus parentis memoria, et Hludovici abbatis affinitas, facile persuaserint. Sed dubium me et accipitem agunt, quæ legi apud Lupum Ferrariensem, ad Marcuardum e Prumiensem abbatem tertium epistol. 55. a Nithardi, inquit, adventus ad f Silvacum, quo me monasterii necessitas traxerat, vehementer lætificavit: cujus præsentia factum est ut hæ litteræ vestræ paternitati redderentur, cum vos esse sospites, et communem filium g Egilem ex validissima infirmitate, opitulante favore divino, revaluisse ostendit,) etc. Et præterea quæ idem Marcuardus Prumiensis abbas ad

a Nithardus lib. i, p. 312.

b Nithardus lib. iv, p. 360.

c Scripsit metrice ante annos 550 libros tres de miraculis sancti Richarii, et quartum de relatione ejusdem per Hugonem Capet tum Francorum ducem.

d In monasterio scilicet sancti Petri Vivi Senonensis, uti mihi multa persuasere, sed et inibi eundem D etiam sepultum.

e Marcuardus illi nomen, non Marcuvadus, abbasque ille fuit Prumiensis anno 829. Obiit 853 Regino.

f Hujus loci mentio fit aliquot locis apud Hincmarum Remensem, contra Hincmarum Laudunensem episcopum et alibi. Forte, a Saulnoy, abbatia Lugduno Clavato proxima (près Laon).

g Monachus fuit primo Ferrariensis, dein Prumiensis (non etiam sancti Petri Vivi Senonensis), postea Marcuardo apud Prumiam successit anno 853. Dein a Carolo Calvo Flaviniensis abbas constitutus, tandem Senonum archiepiscopus factus, in monasterio sancti Petri Vivi quiescit. Lupus variis locis, Regino, Jac. Tavellus (vir in historia et sagax et peritus) in archiepiscoporum Senonensium gestis.

h Scripta est hæc Marcuardi epistola anno 848.

Didonem h abbatem, medicum peritissimum, scripsit, epistol. 72: a Artis vestræ (ita enim lego) singularis peritia multorum oratione pervulgata, fratris Nithardi potissimum relatione novit: quo etiam referente comperimus passim vos accessum indigentibus aperire,) etc. Ista enim Prumiensem potius monachum, quam Centulensem, Nithardum fuisse relinquunt. Ut ut sit, ab Hariulfo et aliunde certum est Centulam illum abbatem habuisse. Sed fefellit Hariulfum, Centulensis historiæ scriptorem, memoriola, cum patri suffectum dixit; ut et Vitæ domni Angilberti auctor male post Ribbodonem abbatem constituit. Etenim Angilbertus, Hericus; huic, i Helysachar; ei, Ribbodo; illi, Hludovicus successit; tum Nithardus; dein Hruodulfus avunculus Caroli Calvi, frater scilicet Judith imperatricis, etc. Idque monuit me notatiuncula hæc, margini codicis Hariulfi ab antiquo ascripta. a Post domum, inquit, Hludovicum præfectus dicitur domnus Nithardus: et quoniam tum persecutio gravis insistebat paganorum, etiam maritimæ (terræ) comitatum suscepit.) Fuit igitur post Hludovicum Nithardus abbas et comes, uti et ejus pater Angilbertus fuerat; mansitque eadem dignitas successoribus aliquot ejusdem cœnobii i archimandritis. At cum comitatus iste maritimæ Franciæ, ab Hariulfo, et ab illius ævi auctoribus, promiscue etiam ducatus nominetur, hoc obiter inseram: Haud magni apud me ponderis fuisse, quod et in Ambaziensium k dominorum Historia, et in Andegavorum l consulum gestis, aliquando legi: Hugonem ducem Burgundiæ, Carolo Simplici, adhuc puerulo, tutorem datum, accepta potestate, quæ tum abacomitatus dicebatur, et a successoribus, in arrogantiis vocabulum, quod est ducamen, mutata est. Verum Nithardus paucissimis m diebus Centulensi monasterio præfuit, bello ipse peremptus, anno, ut e multis conjicio, 853, cum Dani n Svevique, quos Theotisci Nortman, id est Aquilonares, appellant, suæ habitationis finibus egressi, jam per viginti annos omnem oram maritimanam incendiis, rapinis, omnique crudelitatis genere afficerent. Atque eodem in loco, quo primum quieverat Angilbertus, sepultus ipse est; in aditu nempe, seu portico majoris ecclesiæ, quæ sancto Salvatore, sanctoque Richario dicata erat. Quod Hariulfus o his, et prolixioribus etiam verbis, enarravit. a Tempore, inquit, Gervini, p hujus nominis primi, Centulensis abbatis, domni ac sancti Angilberti tumulus ignorabatur, nec ullo, ob hoc, terreno honore potiebatur, quamvis

Tum enim Dido abbas sancti Petri Vivi Senonensis, cui paucis annis præfuit. Auctor Gaufridus in historia istius monasterii sui.

i Advertere Helysacharem Centulensem fuisse abbatem juvabit, si Agobardum legeris; illius enim meminit, p. 94, 260 et alibi. Et eum quoque ferunt Gemmetici monasterii fuisse rectorem. Hariulfus lib. iii, cap. 4.

j Hariulfus lib. iii, Hist. Centul., cap. 10.

k Incipit: Sæpenumero postulasti ut Ambaziensium dominorum, etc.

l Quorum auctor monachus majoris monasterii, eaque sic incipiunt: Historiam sive gesta Andegavorum consulum, etc.

m Hariulfus lib. iii, cap. 5, et lib. ii, cap. 17, eadem de re agens: Paucis, inquit, diebus in regimine expletis, Nithardus prælio interemptus est.

n Verba sunt Chronici monasterii sanctorum Sergii et Bachi ad Andegavim urbem atque etiam Historiæ imperatorum, regum Francorum, et comitum Andegav. quæ incipit: Ada, etc., et in Ludovico Grosso desinit.

o Lib. iv, c. 32.

p Obiit Gervinus iste v Non. Mart. anno Dom. 1074, auctor Hariulfus.

ejus celeberrima memoria in ore universorum Franciscorum, vel Pontivorum, atque aspectu egregii templi, quondam ab eo fundati, resplenderet. Cum itaque aliquando venerabilis Gervinus cœnobium Gorziam, quod est situm in confinio Metensis civitatis, visisset, inventum ibi codicem, (ubi de ejusdem sancti viri, aliorumque nostratum abbatum gestis, quædam continebantur) ab illius loci fratribus mutuatum, Centulam detulit: in quo reperiuntur, quod sanctus abbas Angilbertus XII Kal. Martii transisset ad gloriam. Et inde Centulenses monachi, quoniam ab eo tempore, quo sub Guaramundo pagano combustum fuerat monasterium, usque ad hæc tempora, eos dies transitus ejus latuerat, plurimum exhilarati fuere. Igitur Gervinus (qui vir desideriorum merito dici potest) ad fores ecclesiæ, quo compererat illum primo tumultum, perquirere cœpit: nec illius quidem corpus ibi invenit, sed in eodem, quo quondam pausaverat, sarcophago, invenit lecticam ligneam coriatam, domini Nithardi filii ejus abbatis et comitis corpus continentem, sale perfusum; in cujus capite videbatur illa percussura, qua eventu prelii fuit occisus. Recludens itaque eundem tumultum, aliorum sanctam corporis Angilberti glebam quærere proposuit, etc. Nec enim te, lector, pluribus morabor, et properante calamo irrepere multa, quæ intertexere initio non erat animus. Hoc unum de Nithardi libro titulo addam: Etiam in scripto a libro, et quo, sæculi sui honor P. Pithæus illum in publicum dedit, nulla habeatur et libri et auctoris inscriptio: Et e Centulensis Historiæ codice, « Chronicum » seu « Gesta Francorum » dici debere videatur; non abs re tamen esse, quod ab illo, opus istud, « Historia de discordia, » seu « disensionibus filiorum Ludovici Pii, » appelletur. Huic etenim Nithardi opusculo, hunc fuisse titulum, planum erit ab auctore incogniti nominis, qui anno 1214 Latine tribus libris, Francorum scripsit historiam: quamquidem post 80 annos, alius Equitania oriundus, Gallicam fecit, et Alfonso Pictavi et Tolosæ comiti sancti Ludovici regis fratri, dicavit. E cujus præfatione quæ subsunt, perspicimus. « Sumpta, inquit, sunt hæc a gestis sanctorum Remigii, Lupi, [Al., Vind.] Indicelli; a Vita etiam sancti Lambertus, quæ sic incipit: « Gloriosus vir Lambertus æterno Regi martyr acceptus, etc. », a Chronicis Hugonis Floriacensis, Roberti Autisiodorensis; quædam autem a libro Isidori, qui Etymologiarum dicitur; a Chronicis sancti Petri Vivi Senonensis; ab historia Longobardorum; a libro Guertini, qui se alumnum Caroli Magni fatetur; a quædam historia, quæ nomine Turpini intitulatur; a quodam libello, qui de gestis regum Francorum loquitur, qui apud sanctum Geranimum de Pratis juxta Parisius reperitur; a libro etiam Nithardi, qui de discordia filiorum Ludovici Pii agit; a Chronicis de Charitate; ab historia Hierosolymitana; quædam autem de Operibus Ludovici Pii et Philippi, qui modo regnat, etc. Hæc ille. Totum autem hoc hic ascripsi, ut historiæ Francicæ plures necdum vulgati scriptores tibi, lector, innotescerent. Utque Galliæ nostræ (cui catholici reges omnes et principes hoc debent, quod Christiani sunt) illustrandæ, desiderium aliquod aut injicerem, aut, quod mavelim, aliquatenus augerem.

^a Hic olim fuit monasterii sancti Maglorii Parisiensis, et quidem (si bene conjicio), Hugonis Magni, patris Hugonis Capet Francorum regis beneficio. Qui primus illud construxit.

^b Duo exstant plane dissimiles. Hujus de quo hic sermo, auctor est Hariulfus.

^c Hujus præfationis initium, est: « Cum animadverterem quamplurimos et fere omnes de gestis regum Francorum dubitare, » etc. At liber primus

ADDITION.

Pag. 4, v. 12 ad illud, « Silentiarium statuit: ut ejus consilio regnum totum componeret, » in interiori margine addita hæc erant. Ipsissima verba veteris Vitæ sancti Angilberti enarratoris hæc sunt: « Sibi Karolus eundem silentiarium statuit: ut in quo compererat prudentiæ altitudinem, ejus consilio componeret totius regni utilitatem. » Quibus addo. Ideo me verba ipsa veteris scriptoris subjicere, ut, si forte in hujus silentiarii officium inquirere velis, non sit quod arguas, verborum a me immutatam quidquam. Mihi certe in facili non est, quæ munia illius essent, certo constituere. Nec adducar, ut credam, fuisse unam e schola silentiariorum, de quibus est tit. 16 libri XII Cod. Justinian. Hi siquidem, ad sacri consistorii lumbis excubiis agentes, nonnisi quietem, et silentium imperabant. Recteque Zonaras, huic collegio ascribas, quod legerat Anastasium Dicomum ante adeptum imperium silentiarium fuisse, addit χαραζωδων τοῦτο εἶναι ἐξισμῶν (inter minores dignitates esse). Nam opera ista servilis fuit. Et fuere inter servos silentiarii. Ac scite Salvianus, lib. IV de Providentia (dum ostendere vult heris peiora multo imputari posse quam servis). « Ad fugam, inquit, servos non miseriam tantum, sed et supplicia compellunt: pavent quippe actores, pavent silentiarios, pavent procuratores: prope ut, inter illos omnes, nullorum minus servi sint, quam dominorum suorum, » etc. Hinc fit, ut nonnisi invitatus, ad illos quoque referam, quod de Anastasio dictum (quodque e Cedreno [p. 291,] Suida, aliisque constat) ante delatum illi imperium silentiarium fuisse: uti et quod lib. IV de Edific. Justiniani monuit Procopius; Theodorum Justiniani silentiarium fuisse. Ego enim silentiarium principis, ab his qui e silentiarium fuere schola, sejungo. Idque produnt hæc, huic auctoris veteris de Karolo verba: « Sibi silentiarium statuit. » Deinde, cum ei totius regni utilitas curæ sit, et Angilberto summis jam honoribus perfuncto, addita illa sit dignitas, paulo antequam Bertham, regis filiam, conjugem acciperet; longè ab excubitore, regis silentiarium abesse, nemo inficiandus iverit. Forte vero silentiarius is fuit, qui silentio præerat. Dictum enim illa ætate silentium, paucorum congregatio, qui, seorsim a populo, de gravius negotiis invicem disceptarent. Inter quos imperator in ambo, seu tribunali, sublimis sedebat; cujus erat, oratione persequi, quæ in concilio agitanda essent. Idque forte, imperatoris vice, peragebat silentiarius. Nam et διακρίσις ista ἀσκήτων vocabatur, testis us Zonara tom. III, Niceta et alii. At ipsum quoque conventum, ἡ τῶν ἀσκήτων βουλή (ut verbis Zonara utar) silentium dici, Historiæ Miscellæ auctor docuit. Qui lib. XXI: « Impius Leo, inquit, silentium contra sanctas et venerabiles celebravit iconas, » in tribunali decem et novem cubituum, « advosato quoque Germano patriarcha, » etc. Nec enim eo loci aliud vult, quam quod lib. XXII de Constantino Copronymo, istius Leonis III filio, retulit. « Impius, inquit, Constantinus contra sanctas et venerabiles imagines concilium iniquum triginta octo episcoporum congregavit. » Et idem: « Qui cum in Blachernas convenissent, ascendit Constantinus imperator in ambonem, tenens Constantinum Sylei episcopum. Et cum oras-

sic incipit: « Inter annos illos quibus Hebræorum populus, » etc.

^d Floriacus, villa ad Ligerim cœnobio sancti Benedicti celebris. Mirorque veterem Gallicum interpretem id latuisse.

^e Is est sancti Mariani monachus, cujus Chronicum anno 1608 edi voluit Nic. Camusat Tricass. canonicus, litterato cuique abunde notus.

^f Eorum auctor Gaufridus de Collono, ejusdem loci monachus, et desinunt in anno 1294.

set, voce magna pronuntiavit, dicens : Constantino A
 universali patriarchæ multos annos, » etc. Hæc
 vero, neutiqum a me pro veris plene asserta nove-
 ris, lector. Quinimo, si hanc litteraturam calles
 (quæ in forensi quidem palestra desudantibus per-

utilis, at in republica versantibus plane necessaria
 est) libique, quid melius istis, occurreret; me ero-
 ditionis tuæ præconem, tuique sequacem invenisti.
 Fruere interea, et vive.

Sapienti pauca sufficiunt.

NITHARDI

ANGELEBERTI FILII, CAROLI MAGNI IMPERATORIS EX BERTHA FILIÀ NEPOTIS,

DE DISSENSIONIBUS FILIORUM LUDOVICI PII

LIBRI QUATUOR.

(Ad annum usque 843.)

AD CAROLUM CALVUM FRANCORUM REGEM.

*Recens a mendis et corruptionibus innumeris expurgati, partim ope vetustissimi ms. codicis, qui exstat in
 bibliotheca D. Alexandri Petavii S. P., partim conjecturis a sensu historici desumptis.*

LIBER PRIMUS.

PRÆFATIO.

Cum, ut optime, mi domine, nosti, jam pene an-
 nis duobus illatam a fratre vestro persecutionem vos
 vestrique haud quaquam meriti pateremini, ante-
 quam Cadhellenicam introissemus civitatem, præ-
 cepistis, ut res vestris temporibus gestas styli officio
 memoriæ tradereim. Opportuna quidem placidaque
 res, fateor, fuerat præcepta, si otium tanti negotii
 ut digne exsequeretur, fuisset concessum. Nunc au-
 tem si quid minus, vel incultius quam oportuerit,
 pro rerum magnitudine huic operi inveneritis inser-
 tum, tanto facilius venia a vobis vestrisque mihi
 debetur, quanto me nostis eodem turbine quo et
 vos, dum hoc opus peregerim, esse agitatum. Præ-
 terire autem ea quæ temporibus pii patris vestri
 gesta sunt, disposueram, sed facilius cuilibet le-
 genti altercationum vestrarum veritas patebit, si
 quædam, quæ suo in tempore contigisse novinus,
 summotenus prælibavero. Avi quoque insuper ves-
 tri venerandam memoriam per omnia obmittere
 ratum minime videtur. Ac per hoc textus hinc sumat
 exordium.

Karolus bonæ memoriæ, et merito Magnus, impe-
 rator ab universis nationibus vocatus, hora videli-
 cet plus minus diei tertia, in senectute bona dece-
 dens, omnem Europam omni bonitate repletam reli-
 quit. Vir quippe omni sapientia et omni virtute, hu-
 manum genus suo in tempore adeo præcellens, ut
 omnibus orbem inhabitantibus terribilis, amabilis
 pariterque et admirabilis videretur; ac per hoc
 omne imperium omnibus modis, ut cunctis mani-
 feste claruit, honestum et utile effecit. Nam super
 omne quod admirabile fateor fore, Francorum Bar-
 barorumque ferocia ac ferrea torda, quæ nec Ro-
 mæna potentia domare valuit, hic solus moderato

B terrore ita repressit, ut nihil in imperio moliri præ-
 ter quod publicæ utilitati congruebat, manifeste au-
 derent. Regnavit feliciter per annos duos et triginta,
 imperiique gubernacula nihilominus cum omni felici-
 tate per annos quatuordecim possedit.

Hæres autem tantæ sublimitatis Lodhuwicus filio-
 rum ejus justo matrimonio susceptorum novissimus,
 cæteris decedentibus, successit. Qui, ut pro certo
 patrem obiisse comperit (815), Aquas ab Aquitania
 protinus venit: quo undique ad se venientem popu-
 lum, absque quolibet impedimento, suæ ditioni ad-
 dixit; de cæteris, qui sibi creduli videbantur, deli-
 beraturus. Initio quidem imperii suscepti pecuniam
 ingenti numero a patre relictam trifariam dividere
 jussit, et unam partem in causam funeris expendit,
 C duas vero inter se et sorores suas a patre justo ma-
 trimonio susceptas divisit, quas et instanter a pala-
 tio ad sua monasteria abire præcepit. Fratres quo-
 que adhuc tenera ætate, Drogonem, Hugonem, et
 Theodericum, participes mensæ effecit, quos et in
 palatio una secum nutrirî præcepit, et Bernardo
 nepoti suo filio Pippini regnum Italiæ concessit
 (818). Qui, quoniam ab eo paulo post defecit, capi-
 tur, et a Bertmundo Lugdunensis provinciæ præ-
 fecto luminibus pariter et vita privatur. Hinc autem
 metuens ne post dicti fratres populo sollicitato ead-
 dem facerent, ad conventum publicum eos venire
 præcepit, totondit, ac per monasteria sub libera
 custodia commendavit (819). Quo peracto, filios
 suos justo matrimonio junxit, et universum impe-
 rium inter eos ita divisit (821) ut Pippinus quidem
 Aquitaniam, Lodhuwicus autem Bajoariam, Lodha-
 rius vero post discessum ejus universum imperium
 haberet: cui et una secum imperatoris nomen ha-
 bere concessit. Interea Irmengardis regina mater-
 que illorum decessit, ac paulo post Lodhuwicus im-